

Gruber Enikő

MI IS AZ A DÉLVIDÉK?

What is in fact Délvidék?

Mák Ferenc: *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája*. Forum – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta, 2008

A Forum és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet jóvoltából 2008-ban megjelent Mák Ferenc nagyszabású munkája: *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája*. A mű több mint 720 oldalon kíván segítséget nyújtani mindazoknak a kutatóknak, történészeknek és laikusoknak, akik e témakörben szeretnének elmélyedni. A bibliográfia megszületésére, melyet több éves kutatómunka előzött meg, az készítette a szerzőt, hogy minél inkább feltárja történelmünket, és megismertesse az embereket e térséggel. Bár Mák Ferenc hangsúlyozza, hogy az a kép, melyet kialakított könyvében, a saját Délvidék-képe, ennek ellenére segítségére lehet mindazoknak, akik saját véleményyt szeretnének formálni róla.

A szerző alapos munkát végzett, hiszen áttekintette az 1816–17 és 2006 között megjelenő könyveket, feldolgozta 30 folyóirat, időszaki kiadvány és hetilap anyagát. A teljesség igényére törekedett, de mivel ez képtelenség lett volna, csak válogatott bibliográfiai anyag kerülhetett a kötetbe. Hiányoznak belőle például az iskolai évkönyvek és kalendáriumok anyagai, nem tartalmazza a 19. század 70-es 80-as éveitől egyre rendszeresebben megjelenő délvidéki hetilapok történeti, helytörténeti anyagát, illetve a 20. századi napilapok anyagát sem. Ennek ellenére mégis 8000 címszót találhatunk benne.

Mák Ferenc a könyv előszavában elég pesszimiztikus képet fest a délvidéki tájról és az itt élő emberekről. Szerinte „elhagyott, rozsdamarta, vasúti sínek, összeakadt és összeroskadt szövőgyári vetélők, halott gabonaszállító uszályok alatti feneketlen iszaptenger és penészillatú vakablakok mögötti haldokló otthonok” (MÁK 2008:6) jellemzik a Délvidéket. Az idelátogató pedig „halott tájat fog találni mindenütt, gazdátlan vidéket, ahol kutyatej virít az elhagyott gyárudivaron.(...) A romvidék ijesztő csendje fogja kísérni az útját.” (MÁK 2008:6) Majd ezután megpróbálja megmagyarázni, hogy miért van ez így. Úgy gondolja, hogy ezen a vidéken már az emberek lelke

is meghalt, ezért nem kell csodálkozni, hogy a tájat is kikezdte az enyészet. Pont úgy, „mint a rozsdá, ami csak ott telepszik meg, ahol kihűlt a belső szerkezet, ahol megszűnt az anyagot, a szervezetet összetartó erő, a tisztaság, a fényesség, az élettel való kapcsolat. Ahol már emléke sincs a teremtő életnek”. (MÁK 2008: 6) Én, mint a Délvidéken élő magyarok egyike, egyáltalán nem értek egyet ezzel az állítással. Sok minden történt velünk az elmúlt években, évtizedekben, és ez a sok minden következményekkel is járt. Ezek általában negatívumok voltak, melyek tönkretették a vidék gazdasági infrastruktúráját, így természetes, hogy sajnos egyre több elhagyott gyárudvart, vasúti sínt és kietlen, zord, gondozatlan területet láthatunk. Ez azonban nem csak a mi vidékünk sajátos specifikuma. Nincs olyan ország vagy kisebb területi egység Kelet-Közép-Európában, ahol nem lelhetőek fel ugyanezek a vonások. Mindazonáltal jelen vannak a Délvidéken is, ebben igazat kell adnom Mák Ferencnek. Azzal a kijelentésével viszont, hogy az itt élő emberek kapcsolata megszűnt az élettel, nemhogy nem értek egyet, hanem egyenesen cáfolnám. Ha ugyanis a délvidéki magyarság közömbös lenne saját sorsa, helyzete iránt, akkor nem harcolna foggal-körömmel az előrejutásért, és nem törekedne a magasabb életszínvonal elérésére. Ennek érdekében pedig igenis kell, hogy legyen összetartó erő. A harc pedig elképzelhetetlen lelkierő nélkül.

Az előszó további részében a délvidéki történetírás kezdeteiről, kiteljesedéséről és haldoklásáról olvashatunk. Kevesen tudják, hogy a déli vármegyék sorsáról a 18. században először Bél Mátyás, Teleki Domokos és Hofmannsegg gróf, a három tudós-utazó írásaiból tájékozódhatunk. A délvidéki magyar történetírás tényleges kezdetét azonban két, néhány évvel később, már a 19. században megjelent könyv jelenti. Cím szerint Ugróczy Ferencz *Zentai ütközet* című műve, illetve *Etska Kisded Rajzolattya – A' Nemzeti Gazda számára küldte Vedres Istvány Szegedről, sept. 22-dikén, 1817.* Az első, mint ahogy a cím is mutatja, a törökök elleni győztes csatára emlékszik, a másik pedig egy tájleírás. Ezután a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat szerzői is egyre többet foglalkoznak a Délvidékkel, majd a század végén a katolikus egyház is rendszeresen megjelenteti számvetéseit. A reformkor Magyarországon megismerését tűzte ki célul, és ez természetesen a Délvidék területének felfedezéséhez is nagyban hozzájárult. Bárány Ágostonnak, Torontál vármegye levéltárnokának a nevéhez fűződik az első tudományos szintű délvidéki történetírás. Olyan munkái jelentek meg, mint *Vándor pályám, A' vándor titkai, Torontál vármegye hajdana* vagy *Temes vármegye emléke.* A következő évtizedekben, egészen az első világháborúig számos történetíró foglalkozott a Délvidékkel. Jelentősek voltak e téren Ortmayr Tivadar, Szentkláray Jenő vagy Böhm Lénárt. 1918 után a délvidéki magyar közéletből száműzték a

történetírást, egészen a nyolcvanas évekig, amikor ismét kezdtek megjelenni a történeti jellegű írások a különböző lapokban.

A kötet további pár oldalán a forrásanyagot ismerteti, külön fejezetekre bontva a bibliográfiákat, a repertóriumokat, a helységnevek forrását, helynévtárakat és a forrásmunkákat, majd ezután következik a könyv két legfontosabb fejezete a társadalom- és a településtörténet, mely terjedelem szempontjából is a legjelentősebb. A társadalomtörténet még hat külön alfejezetre tagolódik, ezekben a vármegyéket, a tájtörténetet, a néprajzot, a történelmet, a társnépeket, társnemzeteket és az egyháztörténetet tárgyalja. Maga a felosztás nem lenne rossz, viszont az alfejezeteken belül több helyen is kivétlenül találtam. Már a vármegyék tárgyalásánál felmerül a kérdés, hogy valójában a szerző mit is ért a Délvidék fogalmán, vagyis melyik Délvidékre gondol. Különbséget kell tennünk ugyanis a mohácsi vész előtti Délvidék-fogalom, ezen belül is Szlavónia, Horvátország és a Magyar Királysághoz tartozó területek, illetve a törökök kiűzése utáni tájegység között.

A Délvidék, mint történelmi-politikai tájfogalom, már a honfoglalás idején kialakult. A 11. század második felében a Magyar Királyság déli határa már a Száva és a Duna folyó vonalán a Déli-Kárpátokig húzódott. A gyéren lakott Dráva-, Száva-közre a következő században úgy terjedt ki a magyar királyok fennhatósága, hogy a dunántúli vármegyék közül Baranya, Somogy, valamint Kolon (Zala) átlépte a Dráva vonalát, és dél felé terjeszkedett. Az első szorosabb magyar függésben lévő déli területeket Szlavónia, Horvátország és egyes korokban Dalmácia alkotta. A Délvidék benépesítése a 13. század végétől felgyorsult, így területileg is gyarapodott. Az Árpád-kor különböző időszakaiban alakult ki Krassó, Keve, Temes, Szerém, Bács, Bodrog, Valkó és Baranya vármegye. A 13. században kezdték el Szlavóniában vagyis Tótországban is magyar mintára a várispánságok helyett a vármegyék megszervezését. Ekkor keletkezett Pozsega, Körös, Verőce, Varasd, Zágráb, Dubica, Orbász és Szana. A Tenger mellék ebben az időszakban Horvátországot jelentette, ahol viszont nem szerveztek vármegyéket. A Magyar Királyság déli határa mentén, a meghódított területeken bánóságokat létesítettek, ilyen volt a Kucsói, Barancsi, Macsói, Sói és a Boszniai bánóság, melyek lazább kapcsolatban álltak a magyar állammal, és fő feladatuk az ország védelme volt. Ezek a területek jelentették a Délvidéket 1526 előtt, mely a mohácsi vész után jelentősen megváltozott, széttöredezett. A törökök kezdetben csak Péterváradot, a szerémségi várakat és Eszéket foglalták el, ezután egyre szélesedett az oszmán uralom déli területi sávja. Az 1699. január 26-án, a Karlócán megkötött békében pontosan kijelölték a délvidéki határokat, azonban török uralom maradt a Maros–Tisza köze Temesvárral. A Bácska ekkor teljes egészében visszakerült a magyar területekhez, a

Szerémség keleti része viszont továbbra is oszmán fennhatóság alatt maradt. Temesvár és környéke 1718-ban a pozsareváci békével került vissza, majd újabb területi változásokat hozott az 1739. évi osztrák–török belgrádi béke. Ekkor alakultak ki a Magyar Királyság azon végleges délvidéki határai, amelyeket csak az 1920. június 4-ei trianoni békediktátum változtatott meg. A 19. század közepén a Délvidék fogalma ismét módosult. 1849. november 18-án I. Ferenc József császár Bács-Bodrog, Torontál és Szerém vármegye újlaki és rumai járásából létrehozta a Szerb vajdaságot, Temes és Krassó-Szörény vármegyéből pedig a Temesi bántóságot. A Szerb vajdaság 11 évig, 1860. december 27-éig állt fenn, amikor is a császár visszacsatolta Magyarországhoz a Temesi bántósággal együtt. Ekkor alakult ki a ma használatos Vajdaság-fogalom, melyet sokan a Délvidék szinonimájaként használnak. A horvát–magyar kiegyezés után 1868-ban a Szerémség Horvátországhoz került. A 18–19. században a Délvidéken csak a Bácskát és a Bántóságot értették, a következő évszázadban azonban mást is. A trianoni békeszerződés után a délszláv államhoz csatolt dél-magyarországi területet kezdte a közvélemény Délvidéknek nevezni. A bántósági, bácskai részeket és a Drávaszöveget az új hatalom külön közigazgatási egységbe, a Vajdaságba szervezte. 1929. október 3-án a Vajdaságot az akkor létrehozott Duna-bántósághoz csatolták, amelyhez Szerémség és Észak-Szerbia is tartozott. A Délvidék egy része 1941 áprilisában újra egyesült Magyarországgal, és 1944 őszéig ismét magyar területnek számított a Bácska, a Drávaszög, a Muraköz és a Muravidék. A magyar hatóságok újrászervezték az 1918 előtti magyar vármegyei közigazgatást, így a Bácskában Bács-Bodrog vármegyét. A Drávaszöveget újraegyesítették Baranya, a Muraközt és a Muravidék keleti részét Zala, a Muravidék nyugati részét pedig Vas vármegyével. Az 1944 őszén bekövetkezett változások után a Délvidék fogalma elhalványodott, és egyre inkább teret hódított magának a Vajdaság kifejezés. A belgrádi kormány a Szerémségért cserébe a Drávaszöveget Horvátországhoz csatolta, a Muravidék pedig Szlovéniába került. Jugoszlávia felbomlása után a Délvidék három darabra tört, a délvidéki magyarság három államkeret közé szorult, így nem is meglepő, ha e fogalom használata szinte teljesen kitörlődött a hétköznapiakból.

A történelem folyamán szinte mindig mást és mást jelölt a fogalom: Délvidék. Ezért hiányolom Mák Ferenc kötetében a csoportosítást, mely elkülönítené a különböző korok táj- és közigazgatási egységeit egymástól. Ha figyelembe vette volna e szempontot is a könyv szerkesztésekor, akkor nem követné például Krassó vármegyét a Macsóji bántóság, vagy a Macsóji bántóságot a Pozsega vármegye. Nem beszélve arról, hogy Fiume egyáltalán nem tartozik bele a Délvidék fogalom jelentéskörébe, hacsak nem az egykori Jugoszlávia szemszögéből vizsgáljuk.

A szerző, mint már említettem a tanulmány elején, teljességre próbált törekedni, a Délvidék fogalmát teljességében szeretne volna szemléltetni. Ezért is tér ki a társadalmi struktúra, a vármegyék, a tájegységek és a régiók mellett a társnépek, a társnemzetek kultúrájára, hagyományaira, népszokásaira, vallására is, és ezért fordított figyelmet a délvidéki szerb, német, horvát, szlovák és ruszin nyelven megjelent történelmi – honismereti művekre is. Azt is kiemeli, hogy munkájának fontos részét képezi a tájtörténet is, ugyanis az Al-Duna, a Tisza mente, a Sajkás vidék, a Drávaszög vagy a Muraköz olyan fogalom, melynek történelmi értéktartama van. Ez a rész képezi ténylegesen a kötet legnagyobb részét. Minden olyan földrajzi név fellelhető benne, amely a tárgyalt területi egységhez tartozik. Mák Ferenc külön-külön és áttekinthetően feltünteti a monográfiákat és a cikkeket, tanulmányokat, amik az adott szócikkhez tartoznak. Minden ismertető egy-egy idézettel kezdődik, ez általában leíró jellegű, és nem tartalmaz konkrét adatot. Ezt kissé hiányolom, jöllehet gyönyörű részletekről van szó. Jó lenne ugyanis pár mondatban tájékozódni az adott földrajzi egységről, ha már van bevezetője, és nem csak a bibliográfiai adatok szólnak róla.

A kötetet a feldolgozott lapok, folyóiratok, évkönyvek listája zárja a részletesen feltüntetett névmutatóval.

Mák Ferenc bibliográfiája hatalmas vállalkozás, jelentősége vitathatatlan. Tömerdek adatot, érvet sorol fel, melyek jól felhasználhatóak. A könyv magában hordozza a több éves kutatómunka eredményét, szerzőjének fáradhatatlan, áldozatos munkáját. Olyan mű, mely sok-sok ember munkáját fogja még megkönnyíteni.